

УДК 812.161.2

Левченко Г. Д.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри
українського літературознавства
і компаративістики
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

Леся Українка – Ілюміната: семантика світлових образів в ліриці поетеси

*Роботу виконано на кафедрі українського
літературознавства і компаративістики
Житомирського державного університету
імені Івана Франка*

У статті простежується еволюція образних структур у ліричних творах Лесі Українки, пов'язаних зі світловими образами. Встановлюються семантичні зв'язки світлових образів з провідними концептами лірики поетеси. Пропонується тлумачення цих образів у контексті міфологічно-релігійних уявлень про світло, філософії серця та психології творчості.

Ключові слова: авторські конотації, концепт, творча еволюція, образна структура.

Левченко Г. Д. Леся Українка – Иллюмината: семантика светловых образов в лирике поэтессы. В статье прослеживается эволюция образных структур в лирических произведениях Леси Украинки, связанных со светловыми образами. Определяются семантические связи светловых образов с основными концептами лирики поэтессы. Предлагается толкование этих образов в контексте мифологическо-религиозных представлений о свете, философии сердца и психологии творчества.

Ключевые слова: авторские коннотации, концепт, творческая эволюция, образная структура.

Levchenko H. D. Lesya Ukrainka – Illuminati : Semantics of Light Images in the Lyrics of Poetess. In this article are analyzed the evolution of image's structures in lyric creation, written by Lesya Ukrainka, connected with light images. Set the semantics connects of light images with leading concepts Lesya Ukrainka's lyric. Are proposed the interpretation of this images in context

of mifological and religious representations about light, filisophy oh heart and psychology of creativity.

Key words: copyright connotations, concept, creative evolution, structure of image.

Постановка наукової проблеми та її значення. «Якби одним словом довелося мені підсумувати всі мої студії до питання і боротьби за світогляд і ідеологію Лесі, – пише Володимир Шаян, – то я мусив би ужити добре відомого окреслення для великих і вільних духів:

Леся Українка була ІЛЮМІНАТОЮ, себто «ПРОСВІТЛЕНОЮ». Духовна просвітленість Лесі Українки, високе окреслення провідних духів історії людства має виїмкове значення для розуміння усієї творчості Лесі, для сучасної, а ще більше для майбутньої історії духовності й культури цілої нації і тому заслуговує на доглибне вивчення» [Цит. за 7, ХХVIII]. Визначення Лесі Українки Ілюмінагою нам імпонує не стільки в сенсі духовного просвітлення (що звучить дещо метафізично), скільки у значенні «світлоносності», котра, з одного боку, зумовлена була її напруженим інтелектуальним життям, оскільки розум, як пише про це, зокрема, український філософ-екзистенціаліст Памфіл Юркевич, має значення світла «яке освітлює не ним покладене, але Богом створене життя людського духу з його, Богом даними, законами. [...] Життя духовне народжується перш і раніш цього світла розуму, в мороці й темряві, тобто в глибинах, неприступних для нашого обмеженого погляду. Якщо із засад цього життя виникає світло знання й розуміння, як наступне його явлення, то цим цілком виправдовуються біблійні погляди на значення людського розуму, який є вершина, а не коріння духовного життя людини» [10, 95].

Крім цього, образи взаємодії світла і темряви зумовлювалися соціокультурними обставинами, у яких протікало життя Лесі Українки. Алегоричні образи ночі й поборення її силами світла – загалом типовий для світовідчуття інтелігенції межі

XIX-XX віків сюжет. Це, наприклад, легко простежити за назвами громадських організацій та періодичних видань: «Плеяда молодих українських літераторів», «Молочний путь», «Зоря», польське видання «Пшєдсвет». Варто пам'ятати також про актуальну ідею «просвітництва», котра імперативно вказувала кожному інтелігенту і письменнику в тому числі, що він мусить бути «носієм світла» знань для «темних» народних мас. «У Києві тепер єдиний ясний пункт на темному тлі українського життя то наша недавно відкрита Просвіта» [6, 779], – інформує Леся Ольгу Кобилянську в листі, писаному у період реакції на національне піднесення на хвилі революції 1905 р.

Зважаючи на перекладацьку працю Лесі Українки, і зокрема, на той список текстів, який вона склала як програму перекладацької діяльності членів «Плеяди» і до реалізації якої вона активно взялася передовсім сама, говорить про те, що в сенсі просвітницької діяльності поетеса була досить активним носієм «світла знань» для українського люду. На диво символічно сталося у житті Лесі Українки навіть те, що після смерті Сергія Мержинського вона відпочивала душею на Новому світі у Чернівцях, гостюючи в Ольги Кобилянської. І далі в листах вона називатиме домівку своєї духовної подруги «санаторієм на Новому світі». «Новий світ» – майже «нове світло». Візії найрізноманітніших світел – проміння, зір, сонця, вогнів, полум'я, іскор, багаття та ін. – дуже часто зустрічаються в творчості Лесі Українки. Ці своєрідні еманации світла у її текстах, на наш погляд, заслуговують на особливу увагу, оскільки належать до тих образів, якими авторка стало концептуалізує світ. Розгляд світлових образів у ліриці поетеси становить мету цієї статі, реалізація якої передбачає виконання завдань: 1) виокремити образні структури лірики Лесі Українки, у яких фігурує світло; 2) для визначення семантичних полів світлових образів у цілісній картині світу поетеси зівставити їх з аналогічними образами в інших текстах (наукових, епістолярних, перекладах); 3) запропонувати

інтерпретацію світлових образів, як сталого концептуального компонента художньої картини світу поетеси на перетині філософії серця П. Юркевича, міфо-релігійних уявлень про світло та психології творчості.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У листах Лесі Українки опозиція світла-темряви лише зрідка передає пряме значення, як у листі до матері від 8 липня 1889 р.: «По вечорам, після страшно гарячих днів, на небі спалахують зірничі, немов тії блискавки; вчора я годин зо дві стояла і дивилась на їх» [8, 29]. Частіше це протиставлення збагачується авторськими конотаційними значеннями, що витворюють його образну парадигму. Семантичне поле концепту «темрява» у листах Лесі Українки складають духовна вбогість, діяльність духівництва, народовців, українофілів (не надто радикальних у її сприйнятті політичних сил), та всі життєві явища, котрі містять хоча б натяк на інертність, оспалість, обмеженість, неясність чи туманність – на будь-яку духовну неволю. Світлі сили, натомість, пов'язані з рухом і життям душі, культурним і політичним поступом та гуманістичними ідеалами.

Протиставлення темряви і світла належить до найбільш уживаних опозицій у ліриці Лесі Українки. Зокрема, Віра Агеєва відзначає: «Уже в цій книжці (“На крилах пісень” – Г.Л.) з'являється опозиція темряви / світла, ночі / світанку, яка і в наступні роки буде однією з центральних для поезії Лесі Українки» [1, 25]. У цьому контексті дослідниця розглядає, зокрема, й такі популярні в радянський час «Досвітні огні», котрі Микола Зеров тлумачив так: «За місяцями буяння приходили місяці видимого вичерпання, мертві дні, що гнітили поетку примарою повного упадку духовних сил, привидом маразму. Чи не ці “привиддя страшні” увижалися їй уже в її “Досвітніх огнях”?» [5, 366]. Дещо ширше і про характерну Лесиній ліриці контрасну образність, і про феноменологію «Досвітніх огнів» пише Петро Білоус у статті «Студія одного вірша...»: «Психофізичний стан Лесі Українки о тій порі, коли було

створено “Досвітні огні”, не просто впливав на її світовідчуття та поетичне мислення – він їх формував і визначав. Ішов процес кристалізації деяких образних домінант, серед яких можемо звернути увагу на контрастність у моделюванні художнього світу. “Моя натура любить контрасти” – це її визнання, і це один з принципів її творчого мислення. Увесь літературний доробок поетеси пронизує антонімічна пара “світло – тьма” (з численними варіаціями: добро – зло, правда – кривда, світанок – ніч, вогонь – темрява та ін.). Семантичне поле антоніма “світло – тьма” заповнюється багатьма смислами, а найчастіше виявляється в образі вогню і тьми: “блискавицею мусиш світити у тьмі”, погляд “огнистий”, думка “огниста”, “святий вогонь”, “вогнисте диво” – “темні” хмари, “темні” води, “ночі темної дивні почвари” тощо» [2, 4]. І про з’яву «Досвітніх огнів»: ця поезія, на думку П. Білоуса, виникла «внаслідок збігу гетерогенних обставин: психофізичних (хвороба, внутрішня самотність), гео-астральних (зима, довгі ночі, переважання “тьми”), соціо-культурних (становище української літератури), естетико-рецептивних (світовідчуття та його словесне відтворення)» [2, 4].

До цих інтерпретацій опозиційної пари образів «світло-темрява» у згаданому вірші хочеться долучити іще одну, пов’язану з тим, що в грудні 1891 року Леся Українка завершила роботу над підручником «Стародавня історія східних народів», який вона написала для навчання своїх молодших сестер та брата. А поезія «Досвітні вогні» датується 1892. У цій книзі з особливою симпатією описані світогляд і вірування стародавніх арійців. В одному з листів Леся звертається до Михайла Драгоманова: «Та от іще напишіть мені, прошу, чи не знаєте, може, який є переклад ведичних гімнів на французькій або німецькій мові, може б, я його собі купила, бо страшенно мені сподобались ті гімни по уривках, які я знайшла в “Історії” Menard’a» [7, 64]. Авторка навіть зазначає: «Ся первісна громада мала далеко вищі поняття духовні, аніж у теперішніх диких людей» [7, 14]. Леся Українка акцентує увагу на

світловій природі їхніх вірувань: «Арійці індійські звать своїх богів Dewas – ясні, світлі. Слово се рівняють до латинського divus і грецького dios. Святе в гімнах Веди, то – світло, і перші боги наших предків були зміни дня і ночі, рання зоря, вечірне смеркання, блискавиця та багаття. Арійська віра – чиста віра в світло» [7, 14–15]. І що найцікавіше, описує в цьому контексті цікавий обряд своєрідного «викликання» богів світла, котрий майже дослівно відповідає розвитку почуттів ліричної героїні у поезії «Досвітні огні»: «Запаливши вогонь удосвіта, Арійці викликали богів світла Dewas (Девів). Серед темної ночі Арійці зо страхом питали себе: «Чи давній наш друг, ясна рання заря, прийде знову до нас?» Але отже Агні з'явився на олтарі, може й другі всі Деви теж прийдуть на гімни й поданки. Отже й приходять вони: з'являються Аквінас (Аквіни), зоряні їздці, що з'являють собою раннє біле світання і вечірне смеркання, в гімнах їх завжди споминають обох разом, потім з'являється люба Рання Зоря і розбудить весь світ. Ясний блискучий Індра, бог неба, покажеться, а з ним товариші його Marutas (Марути) пораннії вітри. Потім виїде Сур'я мандрівець осяйний – сонце блискуче» [7, 19–20].

Ілюстративним матеріалом до цієї розповіді служить переклад одного з гімнів Рігведи, який виконувався, вочевидь, під час такого «викликання» богів:

*В повіз чудовий запряжені коні червоні. Вже їде
Світ весь будити зоря. Вставайте! Бо знову з'явився
Нам дух життя, щоб усіх оживляти! Ось темрява гине,
День наближається! Час до роботи прийматься! Час жити!
Мати богів! Ясне око землі! Вістовнице поданків!
Зоре прекрасна! Світи нам і зглянься на наші поданки!
Славу нам дай, ясна зоре, ти, радоще світа! [9, 258]*

Отже, запалювання досвітніх огнів – то ритуальна дія, котра має на меті привабити богів світла і сприяти перемозі дня над ніччю. А поетичні рядки із «Досвітніх огнів»: «Вставай, хто живий, в кого думка повсталала, / Година для праці настала» [9, 16] у контексті Лесиної «Стародавньої історії східних народів»

бачаться не закликом до боротьби, із яким авторка начебто звертається до «рушія прогресу» пролетаріату, як тлумачили радянські літературознавці, а перефразуванням рядків із гімну «Рігведи», котрі захопили уяву поетеси поклонінням світлим силам. «Люд арійський, – пише Леся Українка, – зовсім не знав того почуття, що зветься страхом божим. Ні, він не боявся богів своїх, він щиро дивувався їм, він любив їх, він радів, утішався ними, дякував їм за добрість, але не боявся їх. В його вірі нема нічого темного, страшного, хоч багато єсть величного. Його віра й поезія була ясна, чиста, радісна. Він співом голосним вітав кожну ранню зорю, до сонця озивався широю хвалою, дива природи південної приймали його душу подивом, але не гнітили страхом. Він радів з свого життя, він любив цілим серцем свою розкішну матір-природу» [7, 18]. Авторка наведених рядків відчувала внутрішню спорідненість із народом, що схилявся перед світлоносними богами, і тому моделювала у своїй ліриці образ світлоносною ліричною героїні, котра схиляється перед світлом, квітучою й співучою весною, ненастанно бореться із хмарами, смутними думами, темрявою, зимою, камінням, духовною мертвотою і т. ін.

У серпні 1891 року Лесин брат Михайло Косач також писав у листі до неї про перемогу «великої весни» у житті – а отже, теж світла над зимовими сутінками: «Чим далі од тебе я, тим більше я за тебе боюся і шкодую тебе, і тобою горджуся... Пісня твоя не вмре, не загине. Велика весна шле своїх гінців, і ти по правді жайворонок її. Нам випадає доля першим одпихати човен з хвилевої пристані і пустити в далеку плавбу, хоч, певно, кінця їй ми не зобачим, проте зоря таки нам ясно світить, і по змозі дамо добрий керунок човнові у далеку чудову путь. І він таки дійде до своєї мети» [Цит. за 7, II]. Із цим листом брата переграють рядки з поезії «Північні думи» зі збірки «Думи і мрії», яка була написана через чотири роки після цього листа і через три роки після написання «Досвітніх огнів»: «Мов зачарована, слухаю голос надземний: «Ти блискавицею мушиш світити у тьмі, / Поки зорею рожевою край твій освітиться

темний, / Треба шукати дороги тим людям, що ходять в ярмі» [9, 37]. Над темою буття світочем роздумує також лірична героїні у поезії «То be or not to be?..»: «Чи, може, злинути орлицею високо, / Геть понад кручі у простор безмежний, / Вхопити з хмари ясну блискавицю, / Зірвати з зірки золотий вінець / І запалати світлом опівночі?» [9, 49]. Щоправда, у цій більш пізній поезії відчувається зміщення ранніх романтичних максимум у бік модерної іронії та сумніву в потрібності такої акції, що виражається у побоюваннях: «А що, коли те світло миттю згасне, / Як метеор, і темрява чорніше, / Страшніше здасться, ніж була раніш? / А що, коли не стане в мене сили, / Вогонь обпалить крила й я впаду...» [9, 50]. До світлоносної Артеміді звертається з молитвою Лесина Іфігенія в Тавриді: «Ти, переможная, стрілами ясними / Темряву ночі ворожу поборюєш, – Нам свою ласку з'ясуй! / Темнії чари, таємні наслання Еребові, / Нам поможи побороть!» [9, 57] – і знову маємо закликання сил світла для долання темряви.

Таким чином, образи, які самохіть виникали під час спілкування із найближчим оточенням (лист брата), а також багата архетипними образами історія стародавнього сходу, котру Леся Українка писала, добираючи, за своїм смаком, в основному події, які стосувалися релігійного життя та розвитку письменства, певним чином сприяли утвердженню контрастної образності у її текстах, що ґрунтується на протиставленні світла і тьми.

Мірча Еліаде, аналізуючи всеіндійську метафізику світла, доходить до ряду висновків: 1) що найадекватніший прояв божества здійснюється через світло; 2) що ті, хто досягнув високого рівня духовності, тобто в індійських термінах, здобули або принаймні наблизилися до стану «визволеного» Будди, – теж здатні випромінювати світло; 3) і нарешті, що космогонію можна порівняти зі світловою епіфанією [4, 320]. «Всі досвіди надприродного світла мають спільний знаменник; той, хто переживає такий досвід, зазнає онтологічної мутації: він набуває іншого способу буття, завдяки якому отримує

доступ до світу духу. [...] ...навіть у дуже західної людини XIX ст. зустріч зі світлом вказує на нове, духовне народження» [4, 312]. Ці висновки, на наш погляд, виправдовують себе у ліриці Лесі Українки. Відмінним є те, що образи богів та натяки на сакральні виміри буття у Лесі потрібно сприймати як фантастичні, як символічні знаки духовного життя.

Світлові образи часто зустрічаються в ліриці Лесі Українки. Це – сонце, місяць, зорі та їхнє проміння, блискавиці, веселка, а також образи, наділені світлом метафорично – образи кристалізованого світла: образи злотистих мрій, променистого погляду, вогнистої сльози, вогнистих слів, кришталевих сліз або сліз-перлів, скляної гори, золотої квітки та ін. Вже цей далеко не повний перелік образів демонструє, що світлом у ліриці Лесі Українки наділені, з одного боку, природні явища, яким світло притаманне іманентно, а з іншого боку, через світлові образи передаються психічні реалії: почуття, думки, мрії, ідеали, творчість та ін.

Образи сонця, місяця і зір, блискавиць і веселки – природних світел – вже у збірці «На крилах пісень» не обмежуються виключно функціями пейзажного тла. Якщо у циклі «Сім струн» «блискавиці срібні» (RE (Пісня. *Vrioso*), «промінь тихесенький» MI (Колискова. *Agreggio*), «байдужий промінь зорі» FA (Сонет) і проміння «лагідних весняних очей» (тобто зір) (LA (*Nocturno*)) постають як деталі пейзажу, які споглядає лірична героїня, то у циклі «Зоряне небо» образ зір наповнюється кількома значущими для творчості Лесі Українки конотаціями. У рядках вже першої поезії цього циклу маємо образ зір-очей Всесвіту: «Зорі, очі весняної ночі! / Зорі, темряви погляди ясні!» [9, 10]. Цим образом Леся Українка актуалізує давні уявлення людей про світила-очі. У наступних рядках бачимо зближення образу зорі з образами сліз і мови (слів): «Он зоря покотилась, – то гірка / Покотилась сльозина небесна. / Так, сльозина то впала. То плаче / Небо зорями-слізьми над нами. / Як тремтить тее світло! Неначе / Промовля до нас небо вогнями. / Горда,

ясна, *огнистая мова!* / *Ллється промінням річ та велична!*» [9, 10].

Метафоричні визначення наче вкладаються одне в одне: зоря, покотившись небосхилом, трансформується у сльозину небесну, а тремтливі й осяйні небесні сльози трансформуються в огнисту мову. Падіння зорі в міфологічних уявленнях українців – символ людської смерті, а ще – це нагадування про смерть, хвороби, неволю людську, безнадію – котрі в художній картині світу Лесі Українки постають асоціативними двійниками темряви. Нічне небо постає фантастичним велетом, що втілює світову тугу, проливаючи над людьми сльози-зорі. Запам'ятаємо ці контекстуальні тотожності: зорі = очі = сльози = мова. Ознака світіння переноситься зі слова зорі на увесь наступний ряд лексем, внаслідок чого очі, сльози і мова (слово) в художній картині світу Лесі Українки теж постають як такі, що здатні еманувати світло. Якщо розглянути ці образи в інших текстах поетеси, то виявиться, що описане перенесення значень не є випадковим у творчості Лесі Українки, оскільки характеризує її індивідуальний спосіб творення картини світу. А це означає: у поетичній метамові Лесі Українки лексеми очі, сльози, мова (слово), зорі – формують парадигму образу світла (добра). Проте поки що це все відбувається на небі.

Між ліричною героїнею (теж «світлом опівнічним»), а точніше, її серцем, і зорями на небі існує прямий зв'язок. Проміння зорі «рвуть серденько», зорі «отруїли» серденько. Схожим трагізмом і болем мають віддаватися в людських серцях «огнисті» сльози, якими плаче темний геній у поезії «Завітання». Бо хто зазнає такого досвіду – «*В серці його запалає той племінь страшенний, жерущий*» [9, 22]. У поезіях Лесі Українки панує магічний закон «подібне викликає подібне»: огнисті сльози, з одного боку, уділяють частку своєї світлової природи очам людини, у чие серце вони падають, внаслідок чого ця людина стає більш «зрячою», свідомою, починає «ясніше» бачити світ, у неї підсилюється функція зору, а з іншого, їхня світлова природа демонструє ще й іншу свою

якість – здатність дарувати тепло, максимальний вияв якого проявляється у займанні вогню, котрий спалахує в серці – «той племінь страшенний, жерущий».

У наведених прикладах простежується закономірність: наділені світлом зорі-сльози здатні призводитися до перетворень у серці ліричної героїні Лесі Українки. Цю закономірність підтверджують поезії із циклу «Сльози-перли», наприклад, у першому вірші «Україно, плачу слізьми над тобою» сказано: «Ох, *сльози* палкі – вони мені *душу* палили, *Сліди* полишили *огнисті* навіки». А в поезії «Всі наші *сльози* тугою палкою...» – «*душа* повстане недолуга, / Її розбудить *серденько* зболіле» [9, 18].

Таким чином, вимальовується стала послідовність образних трансформацій, яка досить часто зринає у ліриці Лесі Українки, а подекуди також і в інших її жанрах, скажімо, в драматичних поемах: *невний світловий образ* (зоря, сльоза, проміння, слово, іскра ін.) → *серце* (душа) → *страждання серця* (серце рветься, отруєне серце, огнисті сліди в серці, душа повстає, серце палає, плаче, б'ється, рветься, не дає спокою). Цими образними структурами перенасичений цикл «Мелодії» зі збірки «Думи і мрії», де образ травмованого світлоносними образами серця з'являється у кожній другій поезії («Спалахнула далека зірниця...», «Не співайте мені сеї пісні...», «Горить моє серце, його запалила...», «Прокидалась край неба зірниця...»).

У поезії «Не співайте мені сеї пісні» світлоносним образом, що травмує серце, є пісня – варіант огнистої мови. Трансформація кожного структурного елемента (у новому контексті) описаної послідовності формує авторські асоціативні поля, пов'язані з кожним елементом структури. Із розглянутих поезій нам уже відомо, що лексема «серце» в мовній свідомості Лесі Українки семантично близька (а, наприклад, в поезії «Україно, плачу слізьми над тобою» – тотожна) лексемі «душа» або «груди», а то й означає цілу особистість ліричної героїні. Відповідно, те, що відбувається «у серці» чи «у грудях» ліричної героїні,

будить її душу. Відомо також те, що «зорі» (проміння, сльози, слова) травмують серце, палять його, «отруюють», змушують битися, рватися, плакати, лишають в ньому «огнисті сліди», спонукають до неспокою, до повстання душі, і що особливо важливо для нас з погляду психології митця і творчості – спонукають до самовираження у плачі, слові, пісні. Причому чим пізніше були написані поезії, тобто зі збільшенням міри самоусвідомлення творчого генія, тим частіше цей світлоносний вплив спричиняє самовияв у слові, як-от у поемі «Місячна легенда»: *«Тії сльози, ті перли яснії, / Певне, впали у серце моє, / Бо ще й досі на сльози сумнії / Пісня з серця мого устає»* [9, 154]. У поезіях «Ave Regina»: *«Ти глянула поглядом владним, безжалісна музо, / І серце моє затремтіло, і пісня моя залунала...»* [9, 49]; «Поет під час облоги»: *«Ті промені горді, ясні, золотії, / В ньому розбудили і речі, і мрії, / Їх стримати – груди тісні!»* [9, 40]; «Ангел помсти»: *«Він промовля мені слова страшні й великі, / В руках палає меч осяйний, огневий, / І в серці, наче поклик бойовий, / Здіймаються у мене співи дикі»* [9, 45]. Цими поезіями перелік далеко не вичерпується.

Отже, явлення Слова у змодельованому Лесею Українкою художньому світі відбувається від сердечного неспокою, сердечних травм, від полум'я, яке палає в серці, наче підтверджуючи постулат юнгіанської школи в психоаналізі про Люциферову (просвітлюючу) дію страждань і горя, котрі стимулюють підвищення самосвідомості, бо кожного разу спричинене стражданнями полум'я у серці завершується творчим самовираженням.

Поезія «Завітання» Лесі Українки прикметна тим, що, крім описаної вище образної структури, пов'язаної з появою темного генія, у ній є ще одна, досить часто повторювана у її ліриці образна структура, котра описує появу світлого генія, причому розрізнення цих структур є ключовим для розрізнення цих двох фантастичних постатей. Якщо образ «темного генія» та його вплив на ліричну героїню можна розглядати як образ духовного осяяння через трагізм, то завітання «світлого»

генія бачиться як позитивне прагнення до ідеалу. Тут працює дещо інша структура: *серце (душа) → алегоричний світловий образ (зоря (погляд): ідеал, мрія, віра, надія, любов ін.)*. Погляд світлого генія у цій поезії, так само як погляд Музи чи образи зір можуть поставати алегоричними образами певних ідеалів та цінностей – «світел опівнічних», котрі спонукають серце ліричної героїні линути услід за ними. Лірична героїня в поезії «Мій шлях» зізнається, що на небі «братерство, рівність, волю гожу / Крізь чорні хмари вгледіти бажаю, / Тих три величні золоті зорі...». Ще одне значення образу зорі з'ясовується у поезії «До натури»: «Надія, – їй же першу пісню я співала, – / Мені провідною зорею стала» [9, 21]. У цих поезіях проявився ряд інших авторських конотацій щодо образу зір: любов, надія, братерство, рівність, воля.

Цікаво, що у віршах, які належать до пізнішого періоду творчості (після 1895–96 рр.), елемент «зорі-сльози» в описаній нами першій структурі занепадає. Незмінно актуальним залишається третій елемент – *страждання серця*, котре трансформується у сльози, плачі, співи, слова, які з серця виливаються, вилітають іскрами, вибухають полум'ям. У поезії з посвятою «Порвалася нескінчена розмова...» лірична героїня констатує: «Лежить таке *прокляття на мені, / Що мушу тугу словом зустрічати: / Вони дзвінки, мої думки сумні* [9, 60].

Відповідно, у другій (позитивній) структурі занепадає другий елемент – алегоричний світловий образ ідеалу, котрий у ранніх творах являвся іззовні. У пізній творчості набувають актуальності такі зорі, про які Леся Українка пише в поезії «Часто кажуть: “ясні зорі...”»: «Але єсть на світі люди / Необачні, безпорадні, / Що й при світлі сонця бачать / І хаос, і ясні зорі, / Кращі зорі, ніж небесні, / І хаос, темніший пекла» [9, 91]. Йдеться про певні внутрішні цінності – зорі, котрі світяться у темніні серця навіть при денному сонячному світлі, і здаються ліричній героїні важливішими за зовнішні світочі. Про інтерес до образу зірок Леся Українка дещо ностальгійно і разом з тим іронічно пише в поезії «Минаю я, було, долини,

«І гори...» (1900): «Тоді затихне плач... І я дивую, / *Чим серце атішилось? – що золотую / Маленьку цяточку вгорі знайшло? / Та що ж йому по тім далекім світі? / Він, може, сам давно погас в блакиті, / Поки сюди те проміння дійшло...*» [9, 70]. Образ зорі у цій поезії перетворився на «маленьку цяточку вгорі», світлові якості якої є ілюзією, бо джерело світла, може, вже й погасло. Леся Українка пише про цей образ не як лірик-романтик, переконаний у життєдайності свого ідеалу, а як поет епохи модерну, якому випало творити в епоху великого релятивізму всіх цінностей, ідей та ідеалів, і який все мусить вивіряти сумнівами, навіть «милі серцю» зорі. І все ж: «*А серце любить, поки не заснуло, Те світло, що живе і без зорі*» [9, 70]. «Те світло, що живе і без зорі» – то неприродне, внутрішнє світло, баченням якого володіла Леся Українка, і образ якого невтомно моделювала у своїх поетичних текстах. Це неприродне духовне світло, у якому урівнюються протилежності, вибілюється чорно і жаль, яскраво спалахує темрява, з яким духовне ество поетеси прагнуло повного злиття. У поезії «До товариша» лірична героїня зазначає: «Якби знали сі люди, які то сумні / Дні без сонця, без місяця ночі!» [9, 50], а в поезії «Ви щасливі, пречистії зорі»: «Якби я ваші промені мала, / Я б ніколи не мовила й слова» [9, 70].

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Світлові образи лірики Лесі Українки є вагомим елементом семіосфери художнього світу поетеси. Авторські констативні значення, пов'язані з цими образами, формують велику кількість асоціативних зв'язків з рядом провідних для творчості поетеси концептуальних пар: слово – мовчання, істина – ілюзії, дух – матерія, розум – серце, свобода – неволя, рух – статика, творчість – деградація, любов (віра, надія) – духовна порожнеча (безнадія, занепадницькі настрої). Семантичний центр світлових образів у поетичних творах Лесі становить традиційне європейське трактування свідомості як світла і вершини духовного життя людини, що забезпечує формування «світлих», раціонально виправданих ідеалів та цінностей – свободи, любові,

справедливості – котрі символічно втілюються у світлових образах (наприклад, зірок, сонця). Властиве індивідуально Лесі Українці розуміння просвітлювального і вивільняючого значення художньої творчості постає на межі взаємодії двох центральних концептів її художнього метатексту – Логоса і Серця – де Світло виконує роль своєрідного метафізичного посередника. Тому, власне, вивчення цих концептуально-семантичних зв'язків та їх різноаспектне трактування (культурологічне, філософське, порівняльно-історичне, психо-біографічне) можна вважати перспективними для подальшого вивчення.

Література

1. Агеева В. П. Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації : Монографія. – 2-ге вид., стереотип. – К.: Либідь, 2001. – 264 с.
2. Білоус П. В. «Досвітні огні» Лесі Українки (Студія одного вірша) // Вісник Житомирського педагогічного університету. – Випуск 7. – Житомир, 2001. – С. 3–7.
3. Бублейник Л. Астральна лексика в поезіях Лесі Українки / Леся Українка і сучасність : Зб. наук. пр. – Т.3. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2006. – С. 71–72.
4. Еліаде М. Священне і мирське; Міфи, сновидіння і містерії; Мефістофель і андрогін; Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання / Пер. з нім., фр., англ. Г. Кьорян, В. Сахно. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – 591 с.
5. Зеров М. Українське письменство ХІХ ст. Від Куліша до Винниченка : Лекції, нариси, статті. – Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 2007. – 568 с.
6. Косач-Кривинюк О. Леся Українка : хронологія життя і творчості. – Нью-Йорк : Українська вільна академія наук у США, 1970. – 923 с.
7. Українка Леся. Стародавня історія східних народів. Репринтне видання. – ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2008. – 256 с. + XLVIII с.
8. Українка Леся. Зібрання творів у дванадцяти томах. Том 10. Листи (1876–1897). – К. : Наук. думка, 1978. – 541 с.
9. Українка Леся. Усі твори в одному томі / Передм. М. Литвинця. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2008. – 1376 с.
10. Юркевич П. Д. Вибране / Переклад з російської В.П. Недашківського; упорядкування, передмова й примітки А. Г. Тихолаза. – К. : «Абрис», 1993. – 416 с.